

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ КРИЗИ

Постановка проблеми. В економіках країн світу, включаючи Україну, основними ланками, що визначають рівень соціально-економічного розвитку держави, його соціальну та економічну безпеку, якість життя населення, є промислові підприємства. Однак потрібно зазначити, що промислові підприємства – один із секторів економіки, який сильно піддається впливу економічних циклів кон'юнктури та конкурентної боротьби на товарних ринках.

У зв'язку з незадовільним фінансовим станом великої кількості промислових підприємств актуальним стають проблеми: раннього виявлення ознак їх можливого банкрутства; вибору портфеля стратегій, що забезпечують вихід підприємств з кризового стану і перехід до фази «зростання».

Економічна практика показує, що існуюча система управління стратегічним розвитком підприємств, які знаходяться в умовах кризи, не дозволяє розпізнати на ранній стадії зародження можливого банкрутства і виявити момент переходу підприємств у фазу «кризи» життєвого циклу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Серйозні дослідження проблеми розвитку промислових підприємств в умовах кризи знайшли своє відображення в роботах таких зарубіжних вчених, як І. Ансофф, С. Глазьев, Е. Денісон, Е. Ліндерт, Е. Менсфільд, М. Портер, а також у працях таких вітчизняних економістів, як В. Андрійчук, Ю. Бажал, Л. Українська, А. Філіпенко, О. Шнирков, В. Юхименко, А. Яковлев та ін. Разом з тим недостатньо дослідженими залишаються такі важливі аспекти цієї проблеми, як обґрунтування організаційно-економічних передумов формування засад розвитку промислових підприємств в умовах кризи.

Постановка завдання. Мета статті полягає у вирішенні важливої науково-прикладної проблеми вибору стратегії розвитку промислового підприємства в умовах кризи на основі синергічного підходу і теорії життєвого циклу, оцінки та діагностики його конкурентного статусу.

Результати дослідження. При дослідженні структури валового внутрішнього продукту нами встановлено, що має місце постійне зниження валового накопичення основного капіталу, різко зменшується рівень обігових коштів, стримується модернізація і реконструкція діючих промислових підприємств. Низький рівень власних обігових коштів не дає можливості багатьом промисловим підприємствам України розширити виробництво.

Зменшення обсягів виробництва, випуск неконкурентоспроможної продукції — все це пов'язано зі старінням основних виробничих фондів і низькими темпами їх оновлення. Причини такого стану справ криються: у недостатній підготовці управлінських кадрів на промислових підприємствах; у недосконалому розроблених методологічних засад щодо вибору стратегії розвитку промислових підприємств в умовах кризи; у початковій стадії становлення знаходяться синергічна теорія еволюційного розвитку виробничо-економічних систем, включаючи промислові підприємства; у відсутності методології діагностики етапів їх розвитку, вибору критеріїв оцінки фаз життєвого циклу підприємств, а також в недостатній кількості наукових і практичних розробок у галузі обґрунтування вибору стратегій розвитку промислових підприємств.

У загальному вигляді процес розвитку виробничо-економічних систем можна розглядати як необмежену послідовність процесів самоорганізації. Нерівноважний стан виробничо-економічної системи під впливом змін внутрішнього середовища і дестабілізуючих чинників зовнішнього середовища призводить до втрати нею стійкості.

Нестійкість запускає динамічний процес, який сприяє подальшій самоорганізації виробничо-економічної системи, що породжує нові упорядковані структури. Після закінчення процесу самоорганізації виробничо-економічна система переходить у новий нерівноважний стан.

Еволюційні цикли виробничо-економічних систем можуть бути відносно однаковими, в той же час за своїм характером вони якісно дуже різні. У кінцевому підсумку циклів самоорганізації виробничо-економічних систем вкладені як малі, так і великі стрибки еволюції.

Характерно, що реальна еволюція ніколи не закінчується; вона за своїми законами знаходить вихід (нестійкість) з будь-якого становища, і цей вихід приводить до нового циклу самоорганізації. Оскільки кожен парціальний процес піднімає виробничо-економічну систему на нову, в певному розумінні, більш високу, еволюційну площину, весь процес у цілому має спіральну структуру. Самому процесу розвитку виробничо-економічної системи притаманні такі основні принципи: незворотність, випадковість, невизначеність та нелінійність.

Слід зазначити, що еволюційні процеси стратегічного розвитку промислового підприємства визначаються конкурентною боротьбою. У цьому зв'язку важливою задачею вибору стратегії розвитку промислового підприємства в умовах кризи є оцінка його спроможності протистояти в процесі конкурентної боротьби, визначення фази життєвого циклу, в якій воно знаходиться.

Дослідження показали, що основою вибору стратегії розвитку промислового підприємства в умовах кризи є оцінка фази життєвого циклу, в якій воно знаходиться. За критерій такої оцінки можна використати показник конкурентного статусу підприємства. Загальна модель оцінки конкурентного статусу j -го підприємства (M_{KC_j}) має такий вигляд:

$$M_{KC_j} = \langle KP_j, KS_j, KY_j \rangle, \quad (1)$$

Оцінку конкурентного статусу промислового підприємства можна здійснювати за допомогою як якісних, так і кількісних критеріїв у статичній та динамічній. Якісні оцінки конкурентного статусу, його компонентів та елементів здійснюються за допомогою двовимірних матриць.

Подібні матриці будуються таким чином: виходячи з наявної вибірки групи промислових підприємств, що досліджуються, визначаються середні значення за показниками, які комплексно оцінюють KP , KS і KY . Потім промислові підприємства розподіляються на дві групи: 1) такі, що мають значення за перерахованими показниками вище за середнє (UKP , UKS , UKY) і 2) такі, що мають значення нижче за середнє (NKP , NKS , NKY).

Підприємствам, які мають значення за всіма трьома показниками вищі за середні, присвоюється значення «1», а нижчі за середні – «0». На перетині двох шкал (горизонтальної та вертикальної) записуються значення, що відповідають значенням комплексних показників «1» або «0». При KP , KS , KY , які дорівнюють «1», якісній оцінці конкурентного статусу промислового підприємства присвоюється «високий» рівень. Якщо хоча б одне із значень комплексних показників KP , KS і KY дорівнює «0», якісна оцінка вважається «нормальною», при двох оцінках, які дорівнюють «0» – «середньою», а при трьох – «низькою».

Модель зміни якісного інтегрального показника оцінки конкурентного статусу j -го промислового підприємства за визначений проміжок часу $fI_{KC_j}^a(\Delta T)$ має такий вигляд:

$$fI_{KC_j}^a(\Delta T) = \left\{ I_{KC_{nj}}^a(t_1), I_{KC_{nj}}^a(t_2), \dots, I_{KC_{nj}}^a(t_i) \right\}, t \in \Delta T, \quad (2)$$

Динаміка якісних характеристик інтегрального показника конкурентного статусу промислового підприємства, комплексних показників його компонентів та елементів за визначений момент часу не завжди може дати об'єктивну оцінку його зміни, тому що не показує спрямованість впливу процесу в бік погіршення або поліпшення конкурентного статусу промислового підприємства. Це вимагає також здійснення кількісної оцінки конкурентного статусу промислового підприємства, його компонентів та елементів.

Процес розробки експертної системи діагностики конкурентного статусу промислового підприємства здійснюється у відповідній послідовності: 1) ідентифікація; 2) концептуалізація; 3) формалізація; 4) реалізація; 5) тестування.

В процесі ідентифікації проводиться аналіз класу проблеми, яку передбачається вирішувати за допомогою системи, що проектується. Такою проблемою, яка піддається діагностиці, є фаза «кризи» життєвого циклу підприємства.

Концептуалізація передбачає розробку неформального опису знань про предметну область у вигляді простору станів. Одним із способів подання такого концептуального простору станів є граф, у якому станам відповідають вузли, а операціям – дуги. Формалізація здійснюється шляхом подання знань у визначеній формі та розробки алгоритму пошуку в просторі станів вирішення проблеми.

Реалізація дозволяє перетворювати формалізовані знання у програму, що працює. При тестуванні створюються варіанти комп'ютерної версії експертної системи тестування на великій кількості репрезентативних задач. У процесі тестування здійснюється аналіз можливих джерел помилок у поведінці системи.

Діагностика конкурентного статусу промислового підприємства являє собою ієрархічний граф простору станів, що включає чотири рівні: перший – це оцінка самого конкурентного статусу промислового підприємства, діагноз наявності у нього проблеми.

Для прийняття управлінського рішення щодо вибору портфеля стратегії розвитку промислового підприємства в умовах кризи необхідно використовувати проблемний тип процесу його прийняття. Проблемний тип процесу прийняття управлінського рішення починається з встановлення проблеми, з якої виходить аналіз ситуації, мети, уточнення причин проблеми і розробки рішення.

Прийняття рішення щодо вибору портфеля стратегій розвитку промислового підприємства включає в себе три стадії: розпізнавання, діагностику та вирішення проблем розвитку. В свою чергу, кожна стадія складається з відповідних етапів.

Результати прикладного діагностичного аналізу підтвердили теоретичну обґрунтованість і практичну результативність використання експертної системи для визначення причин перебування підприємств у фазі «кризи» їх життєвого циклу.

За допомогою комплексного використання матричного підходу та SWOT-аналізу нами здійснено вибір стратегії розвитку по окремих промислових підприємствах, які знаходяться у фазі «кризи» життєвого циклу. Так, для виходу з фази «кризи» життєвого циклу одного з підприємств необхідна корпоративна стратегія – приєднання або продаж ($K = \langle k_p \rangle$), портфель набору ділових стратегій ($D = \langle d_\partial, d_v, d_i \rangle$): диференціація продукції (d_∂), зниження витрат (d_v) та вертикальна інтеграція (d_i); портфель набору

функціональних стратегій ($F = \langle f_o, f_k, f_t \rangle$): фінансове оздоровлення (f_o), підвищення конкурентоспроможності продукції (f_k), підвищення технічного рівня виробництва (f_t).

Висновки. 1. Процес управління стратегічним розвитком промислового підприємства в умовах кризи повинен базуватися на синергичному підході, який передбачає розгляд його як відкритої і нерівноважної виробничо-економічної системи. При цьому сам процес стратегічного розвитку промислового підприємства повинен здійснюватися тільки через нестійкість його станів і йому властиві такі основні принципи: необоротність, випадковість, невизначеність і нелінійність.

2. Стратегічний розвиток промислового підприємства в просторі і часі необхідно описувати за допомогою траєкторії його життєвого циклу, що характеризується зміною фаз, які вимірюються через показник конкурентного статусу промислового підприємства.

3. Критерій фаз життєвого циклу промислового підприємства, показник його конкурентного статусу являють собою комплексну порівняльну характеристику відповідно до конкурентів, яка відображає внутрішній потенціал промислового підприємства, позицію його в конкурентних сегментах ринку і спроможність утримувати її під впливом дестабілізуючих факторів зовнішнього середовища.

Анотація

У статті вирішено важливу науково-прикладну проблему вибору стратегії розвитку промислового підприємства в умовах кризи на основі синергичного підходу і теорії життєвого циклу, оцінки та діагностики його конкурентного статусу.

Ключові слова: розвиток, промисловість, підприємство, криза, держава, конкуренція, управління, стратегія.

Аннотация

В статье решена важная научно-прикладная проблема выбора стратегии развития промышленного предприятия в условиях кризиса на основе синергичного подхода и теории жизненного цикла, оценки и диагностики его конкурентного статуса.

Ключевые слова: развитие, промышленность, предприятие, кризис, государство, конкуренция, управление, стратегия.

Summary

The important scientific problem of choice of strategy of development of the industrial enterprise in conditions of crisis on the approach and the theory of life cycle, estimation and diagnostics of its competitive status is solved.

Key words: development, industry, enterprise, crisis, state, competition, management, strategy.

Список використаних джерел:

1. Ганаба М.Д. Якість як основний критерій виробництва конкуренто-спроможної продукції / М.Д. Ганаба // Економіка АПК. – 2006. – № 9. – С. 108-113.
2. Градінарова О.О. Рефлексивний підхід до оцінки діяльності підприємства / О.О. Градінарова, С.М. Воронін // Економіка: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. - 2005. – Вип.204. – Т.5. – С.1113-1120.

3. Кужель В.М. Моделювання ключових показників технічного розвитку підприємств / В.М. Кужель // Економіка: проблеми теорії та практики. - 2005. – № 201. – Т. 1. – С. 157-163.

4. Нижник І. В. Інформаційне забезпечення механізму підвищення конкурентоспроможності підприємства на зовнішньому та внутрішньому ринку / І.В. Нижник // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2010. – № 6 (56). – С. 199–205.